

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-326-23>

УДК 339.56 (477)

ДУХНИЦЬКИЙ Богдан
ННЦ «Інститут аграрної економіки»
<https://orcid.org/0000-0002-5521-5602>
e-mail: duhnitskybogdan@gmail.com

ЗМІНИ АГРАРНОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ З ЄВРОСОЮЗОМ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті розглянуто поточну ситуацію в зовнішній торгівлі агропродовольчою продукцією між Україною та Європейським Союзом. Особливий акцент зроблено на її ключових показниках після початку функціонування зони вільної торгівлі та повномасштабної війни. Виділені відмінності між довоєнним періодом та досягненнями за час війни. Розглянуто умови та обмеження, в яких працює український аграрний експорт 2023 року. Охарактеризовано можливі виклики й загрози, що впливатимуть на взаємну галузеву торгівлю між сторонами в короткочасній перспективі, а також варіанти подальшого розвитку співпраці.

Ключові слова: переорієнтація, Європейський Союз, заборона, аграрний експорт, ризики, перспектива.

DUKHNYTSKYI Bogdan
NSC "Institute of Agrarian Economics"

CHANGES IN UKRAINE'S AGRICULTURAL TRADE WITH THE EUROPEAN UNION DURING WAR

The article examines current situation about foreign trade in agri-food products between Ukraine and the European Union. Special emphasis is placed on its key indicators after the beginning of free trade zone and full-scale war. Differences between the pre-war period and achievements during the war are highlighted. The unchanged product structure of food supplies from our country to the EU market is showed, with a noticeable increase in its total volumes and diversification of the geography of sales in favor for the states with which transport connections were optimal. As an addition, a general description of agricultural imports to Ukraine from the European Union, its main statistical and analytical characteristics is given. The chronology of the introduction protectionist measures by European countries to various food products of Ukrainian agriculture is given. The conditions and restrictions under which our agricultural exports in 2023 work, especially those introduced by Poland, Hungary and Slovakia, are considered. A comparison of the dynamics of its statistical indicators in different periods of 2023 is made to identify the direct consequences of the restrictions, additionally taking into account the termination of the use of the «grain corridor». At the same time, attention is drawn to the unrestricted flow of food imports from the European Union. Possible challenges and threats that will affect mutual sectoral trade between the parties in the short term is characterized, as well as options for the further development of cooperation. An assessment of the final value of Ukraine's food exports to the EU for 2023 is made, taking into account trends of the 4th quarter in the current year. Proposals and recommendations of a scientific nature are given to optimize bilateral sectoral relations at the current stage of cooperation.

Keywords: reorientation, European Union, ban, agricultural export, risks, perspective.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Європейський Союз традиційно відігравав роль одного з головних торгових партнерів України, включаючи серед інших товарів агропродовольчу продукцію. Від початку функціонування зони вільної торгівлі між сторонами у 2016 році спостерігалась загальна тенденція до зростання експорту та імпорту продукції сільського господарства для нашої країни. Після повномасштабного російського вторгнення ситуація кардинально змінилась, європейський вектор став, по суті, єдиним надійним логістичним шляхом для України через неможливість використання власних морських портів. Як результат, у 2022 році Євросоюз зі значним відривом став найбільшим ринком збуту вітчизняної агропродовольчої продукції. Однак в нинішньому році європейські партнери почали застосовувати до наших товарів заборонні і обмежувальні заходи, які вплинули на попередньо досягнуту відносну стабільність показників галузевої торгівлі. В даний час ці заходи продовжуються та існує велика ймовірність розширення їх на невизначений період принаймні в майбутньому році, тому нинішню кон'юнктуру відносин між Україною та ЄС варто розглянути детальніше.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика розвитку зовнішньої торгівлі України агропродовольчою продукцією між Україною та Європейським Союзом розглядається в публікаціях вчених Ю.О. Лупенка [4], М.І. Пугачова [4], Я.М. Гадзала [10], Ю.Я. Лузана [10], Т. Орехової [11] та ін. Інформаційною базою даної тематики також стали відповідні статистичні дані Державної служби статистики України [1], Державної митної служби України [2], періодичні річні моніторинги аграрної торгівлі Європейської Комісії [3], тематична інформація з мережі Internet [5, 6, 7, 8, 9], власні узагальнення та висновки.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження стану торгівлі продовольством між Україною та Європейським Союзом в умовах війни та оцінка її розвитку в найближчій перспективі при збереженні базових принципів функціонування нашого агропродовольчого сектору.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Територіальна близькість Європейського Союзу зумовлює тісні соціально-економічні зв'язки України з цим регіональним інтеграційним формуванням як загалом, так і в розрізі окремих країн, зокрема прикордонних. У якості пріоритетного напрямку міжнародної інтеграції для нашої країни підписання і вступ у дію Угоди про асоціацію з Євросоюзом стали важливим етапом адаптації до умов, які регулюють функціонування об'єднаного європейського ринку. З 2015 року експорт Україною агропродовольчої продукції, що тоді дорівнював 4,2 млрд дол., демонстрував зростаючу динаміку, крім 2020 року, коли внаслідок впливу пандемії коронавірусу було зафіксоване незначне його зниження. В той же час імпорт продовольства в Україну з ЄС за аналізований період стабільно зростав – з 1,7 млрд дол. 2015 року до 4,1 млрд дол. 2021 року, коли встановив історичний максимум [1, 2].

Таким чином, у 2022 році різка переорієнтація Україною географії збуту продовольства спричинила найбільші за вартістю обсяги експорту до Євросоюзу – 13,1 млрд дол. З іншого боку, після кількарічного росту відбулось невелике скорочення аграрного імпорту з цього регіонального угруповання – до 3,4 млрд дол. (рис. 1). В результаті, за перший рік війни оборот зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією між Україною та Європейським Союзом став рекордним (16,5 млрд дол.), при цьому позитивне для нас сальдо дорівнювало 9,7 млрд дол. [1, 2].

Минулого року ЄС вперше за більш ніж десять років, обійшовши азійські країни, здобув статус головного регіону-споживача української продукції сільського господарства і харчової промисловості, на який припало 55,5 % вартості галузевого експорту [1, 2, 4]. За даними Європейської Комісії, яка здійснює регулярний моніторинг аграрної торгівлі угруповання, у 2022 році Україна з показником 13,0 млрд євро стала третьою в географічній структурі закупівель продовольства державами-членами Євросоюзу за їх межами, поступившись тільки Бразилії (20,2 млрд євро) та Великій Британії (15,2 млрд євро), однак випередивши в цьому рейтингу навіть таких потужних конкурентів, як Сполучені Штати Америки і Китай [3].

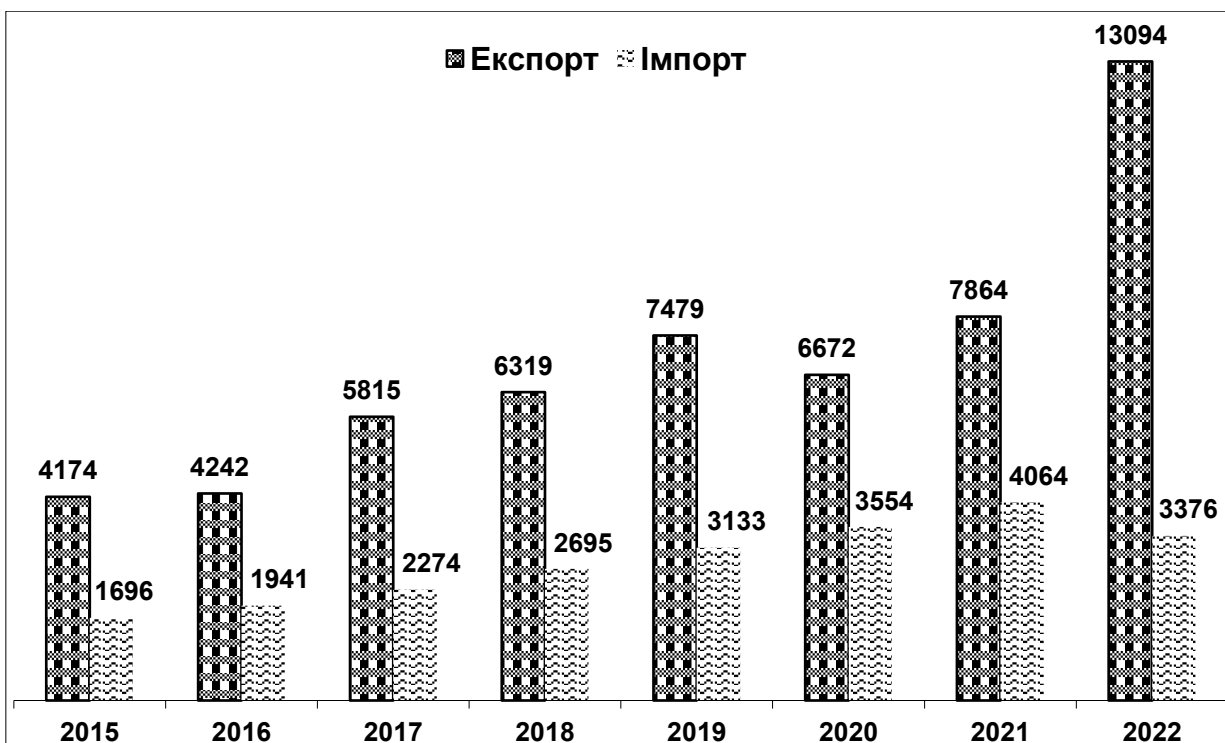

Рис. 1. Торгівля агропродовольчою продукцією між Україною та країнами ЄС, млн дол.

Джерело: сформовано автором на основі [1, 2]

Зазнав змін також перелік найбільших країн-покупців нашого продовольства з Євросоюзу, адже торік замість Нідерландів та Іспанії його впевнено очолили Польща з Румунією завдяки диверсифікації логістики експорту з України. По цій же причині одні з провідних позицій тут стали належати Угорщині та Болгарії, які разом з Румунією в попередні роки закуповували у набагато менших обсягах (табл. 1).

Таблиця 1

Обсяги експорту агропродовольчої продукції з України до головних країн-покупців в ЄС, млн дол.

Країна	2020	2021	Країна	2022
Нідерланди	1422	1767	Польща	2710
Іспанія	985	1171	Румунія	2557
Польща	850	1073	Іспанія	1307
Німеччина	581	851	Нідерланди	1196
Італія	584	748	Італія	923
Франція	366	510	Угорщина	884
Бельгія	377	427	Болгарія	811

Джерело: сформовано автором на основі [1, 2]

Однак, незважаючи на такі вимушені перетворення, товарна структура нашого експорту агропродовольчої продукції до Євросоюзу залишилась звичною, де 88 % становили олії та жири, зернові й олійні культури, залишки переробної промисловості (рис. 2).

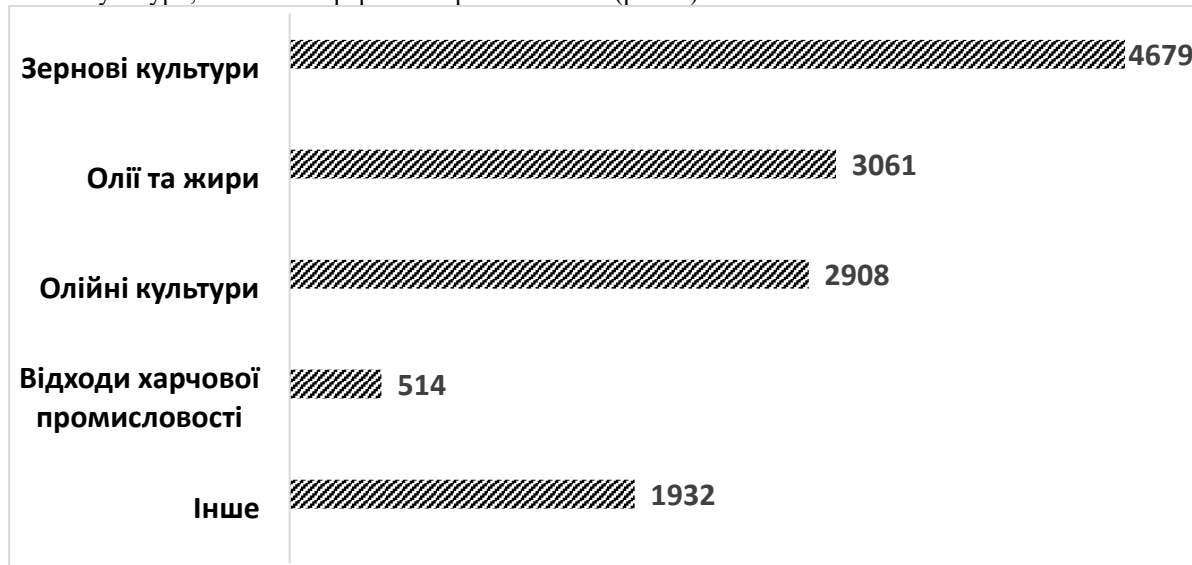

Рис. 2. Товарна структура експорту агропродовольчої продукції з України до ЄС у 2022 році, млн дол.

Джерело: сформовано автором на основі [1, 2]

Що стосується агропродовольчого імпорту з Євросоюзу в нашу країну, він 2022 року зберіг своє домінуюче значення (більше половини вартості) і основні товарні позиції, які були представлені переважно алкогольними напоями, кормами для тварин, різними харчовими продуктами, екстрактами і концентратами, молокопродуктами, тютюновими виробами тощо [1, 2]. При цьому загалом товарна структура поставок продовольства з ЄС для України є слабковираженою, де навіть визначальні продукти мають малі відсоткові частки.

Нинішній рік розпочинався на тлі помірного похвалення нашої аграрної торгівлі, особливо експорту, яке сформувалось наприкінці 2022 року. Однак через низку заборон і обмежень на українську сільськогосподарську продукцію, які починаючи з квітня, окремі країни Євросоюзу вводили самостійно, ситуація погіршилась. В результаті, з 2 травня по 15 вересня 2023 року Єврокомісія запроваджувала ембарго на поставки пшениці, кукурудзи, ріпаку та соняшнику з України до Польщі, Угорщини, Словаччини, Румунії та Болгарії [5]. По закінченні цього терміну дане обмеження було зняте, однак Польща, Угорщина та Словаччина вже в односторонньому порядку його продовжили [6]. Польща та Угорщина додатково розширили заборону на іншу продукцію – борошно, крупи, мед, м'ясо тощо [7]. Словаччина також продовжила заборону імпорту агропродукції з України на невизначений термін, додавши до неї мед, цукор, солод і сою, паралельно посиливши правила транзиту [8]. Цікаво, що поряд зі всіма наведеними протекціоністськими заходами ЄС підтримує для України й лібералізаційну політику, з 6 червня 2023 року на рік продовживши встановлений у минулому році преференційний режим, який включає зняття мит, квот та інших обмежень на всю продукцію, що ввозиться з нашої країни [9].

Повністю відобразились такі різнонаправлені рішення на фактичних показниках аграрного експорту України до Євросоюзу. Так, у першому кварталі 2023 року його вартісні обсяги склали 3,7 млрд дол., проте вже у другому кварталі зафіксоване скорочення до 1,6 млрд дол. Хоча наприкінці року він стабілізувався і знаходиться на рівні минулорічних показників, очевидно, що велику частину доходів було втрачено разом з потенціалом розвитку поставок низки товарних позицій перероблених продуктів чи тих, які мають додану вартість. При цьому збереглась його традиційна товарна структура і перелік найбільших країн-покупців, який сформувався вже 2022 року під час повномасштабної війни. На тлі експорту

статистичні показники імпорту з Європейського Союзу характеризуються вираженою динамікою поступового нарощування [1, 2].

Отже, за період війни у 2022-2023 роках Україна значно наростила показники експорту агропродовольчої продукції до країн Євросоюзу, але це стало результатом вимушених змін [11]. Однак потрапляння на ринки сусідніх країн угруповання дуже великих обсягів наших базових товарів, що раніше було зовсім нетипово, призвело до спотворення ринкової кон'юнктури і, як наслідок, невдоволення місцевих фермерів. Наступним етапом розвитку ситуації стали заборони на поставки з України та посилення вимог до наших вантажів, які прямують транзитом. Додатковим негативом є той факт, що заборони торкаються не лише сировинної продукції, але й товарів переробки, які виробляються малими й середніми господарствами. Враховуючи успішні операції Збройних Сил України зі створення безпекового коридору в Чорному морі для функціонування морського експорту, поки вдається оперативного переорієнтувати потоки продукції для підтримання загальної динаміки. Зважаючи на всі діючі та очікувані обмеження, нашій країні вдасться перевищити показник експорту агропродовольчої продукції у 20 млрд дол. за весь календарний 2023 рік, але він все ж буде нижчим від досягнутого в минулому році.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Війна переформатувала регіональну структуру експорту агропродовольчої продукції України в бік більшої ситуативності та практичної корисності, посиливши його залежність від ринку країн Євросоюзу. Це допомогло в цілому стабілізувати ситуацію, мінімізувавши втрати від невикористання морської логістики. Водночас така концентрація на одному ринку робить менш мобільною ту частину експортерів, яка не має географічної диверсифікації своєї діяльності. Тому після запровадження заборон і обмежень на українське продовольство від країн Європейського Союзу паралельно з завершенням роботи «зернового коридору» в 2023 році наш аграрний експорт помітно просів у кількісних та вартісних обсягах. Доводиться констатувати триваючу роботу агропродовольчого сектору України в умовах форс-мажору (війна), до якого постійно додаються нові ризики на тлі загальної невизначеності. З великою ймовірністю ці загальні тенденції спостерігатимуться ще принаймні в 2024 році, впливаючи на потенціал експорту продовольства. Перспективними напрямками подальших досліджень цієї тематики можуть бути законодавчі ініціативи, які б дівіше упорядковували двосторонні економічні відносини, упереджували застосування обмежень з ініціативи окремих країн регіонального угруповання та пришивидшували вирішення торгових спорів, особливо стосовно найбільш чутливих товарних позицій.

Література

1. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua>
3. Monitoring EU agri-food trade – 2022. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/international/agricultural-trade/trade-and-international-policy-analysis/monitoring-eu-agri-food-trade-previous-editions_en
4. Формування глобального і регіонального ринків сільськогосподарської сировини та продовольства: монографія / [Ю.О. Лупенко, М.І. Пугачов, Б.В. Духницький та ін.]; за ред. Ю.О. Лупенка, М.І. Пугачова. К.: ННЦ «ІАЕ», 2015. 320 с.
5. Єврокомісія не стала продовжувати ембарго на імпорт українського зерна. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/09/15/704388/>
6. ЄС зняв заборону на імпорт зерна з України, але з умовами. URL: <https://www.dw.com/uk/es-znav-zaboronu-na-import-zerna-z-ukraini-ale-z-umovami/a-66827299>
7. Польща розширить список заборонених до імпорту продуктів... URL: <https://interfax.com.ua/news/political/936078.html>
8. Словаччина продовжила і розширила заборону на імпорт агропродукції з України. URL: <https://zaxid.net/slovachchina-prodovzhila-i-rozshirila-zaboronu-na-import-agroproduktsiyi-z-ukrayini-n1575445>
9. До уваги експортерів: Європейський Союз продовжив термін дії безмитної торгівлі з Україною. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=41ff3eb4-de34-485c-9474-d20fe710c963&title=DoUvagiEksporteriv-vropeiskiiSoiuzProdovzhivTerminDiiBezmitnoiTorgivliZUkrainoiu>
10. Гадзало Я.М., Лузан Ю.Я. Розвиток аграрного сектору економіки України в умовах євроінтеграції. Економіка АПК. 2021. № 8. С. 6-17.
11. Орехова Т., Іщук Ю. Ризики та виклики глобального ринку агропродовольчої продукції. Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки. 2023. № 4. С. 119-124.

References

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Derzhavna mytna sluzhba Ukrainy. URL: <https://customs.gov.ua>
3. Monitoring EU agri-food trade – 2022. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/international/agricultural-trade/trade-and-international-policy-analysis/monitoring-eu-agri-food-trade-previous-editions_en

-
4. Formuvannia hlobalnoho i rehionalnoho rynkiv silskohospodarskoi syrovyny ta prodovolstva: monohrafiia / Yu.O. Lupenko, M.I. Puhachov, B.V. Dukhnytskyi ta in.; za red. Yu.O. Lupenka, M.I. Puhachova. – K.: NNTs «IAE», 2015. – 320 p.
 5. Yevrokomisiia ne stala prodovzhuvaty embarho na import ukrainskoho zerna. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/09/15/704388/>
 6. YeS zniav zaboronu na import zerna z Ukrainy, ale z umovamy. URL: <https://www.dw.com/uk/es-znav-zaboronu-na-import-zerna-z-ukraini-ale-z-umovami/a-66827299>
 7. Polshcha rozshyryt spysok zaboronenykh do importu produktiv. URL: <https://interfax.com.ua/news/political/936078.html>
 8. Slovachchyna prodovzhyla i rozshyryla zaboronu na import ahroproduktii z Ukrainy. URL: https://zaxid.net/slovachchyna_prodovzhyla_i_rozshyryla_zaboronu_na_import_ahroproduktii_z_ukrayini_n1575445
 9. Do uvahy eksporteriv: Yevropeyskyi Soiuz prodovzhyv termin dii bezmytnoi torhivli z Ukrainoiu. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=41ff3eb4-de34-485c-9474-d20fe710c963&title=DoUvagiEksporteriv-vropeiskiiSoiuzProdovzhivTerminDiiBezmitnoiTorgivliZUkrainoiu>
 10. Hadzalo Ya.M., Luzan Yu.Ya. Rozvytok ahramoho sektoru ekonomiky Ukrainy v umovakh yevrointehratsii. Ekonomika APK. 2021. № 8. P. 6-17.
 11. Oriekhova T., Ishchuk Yu. Ryzkyky ta vyklyky hlobalnoho rynku ahroprodovolchoi produktsii. Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences. 2023. № 4. P. 119-124.